

Automatyka przemysłowa

Wykład 5

Elementy wykonawcze

2023-05-26

Piotr Felisiak

HR EXCELLENCE IN RESEARCH

Politechnika Wrocławska

Elementy wykonawcze

- W nieco ograniczonym sensie, element wykonawczy (ang. *actuator*) to urządzenie, które wykorzystuje pewien rodzaj energii i wytwarza wymaganą siłę lub moment obrotowy, zapewniając ruch obiektowi lub uruchamiając jakieś urządzenie.
- Na podstawie zasady działania, można wyróżnić elementy wykonawcze:
  - Termiczne
  - Elektryczne
  - Hydrauliczne
  - Pneumatyczne
  - Mikroelektromechaniczne (MEMS)

Elementy wykonawcze

(a)

(b)

(c)

(d)

(e)

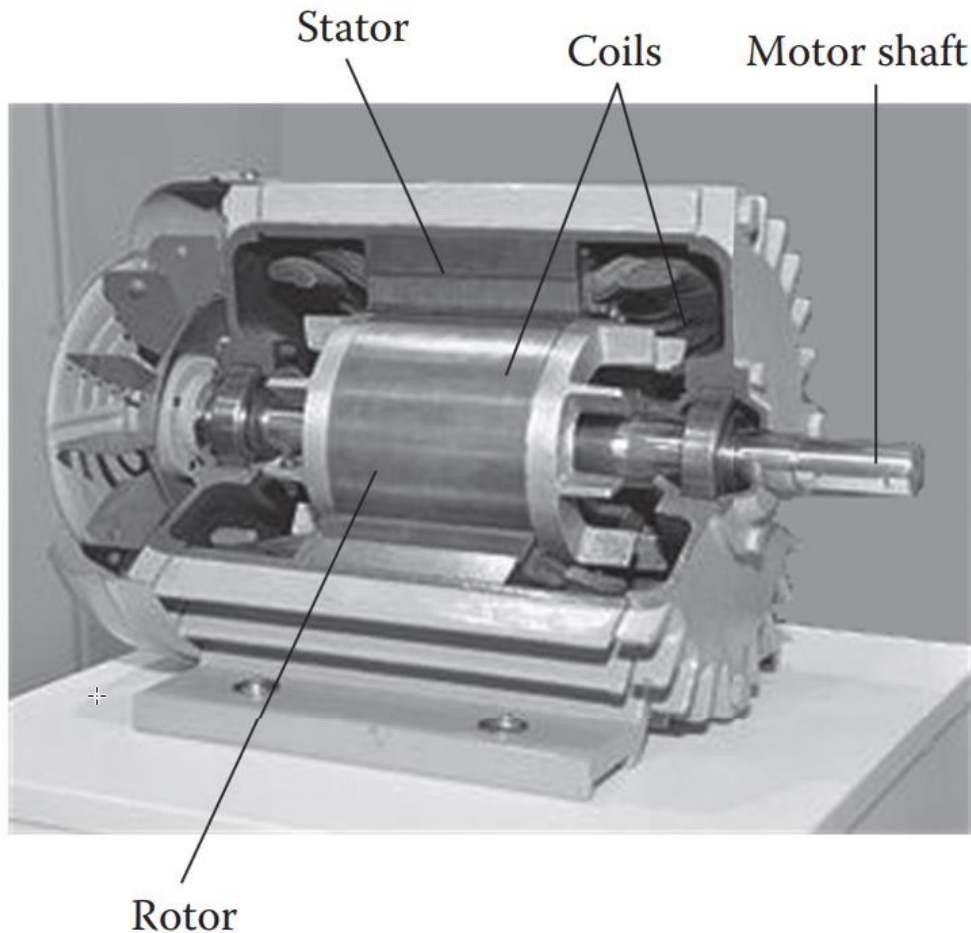
(f)

Rys. Różne typy elementów wykonawczych w automatyce przemysłowej, (a) serwomotor, (b) silnik prądu stałego, (c) silnik krokowy, (d) silnik liniowy, (e) siłownik pneumatyczny, (f) siłownik elektromagnetyczny [1]

Silniki elektryczne

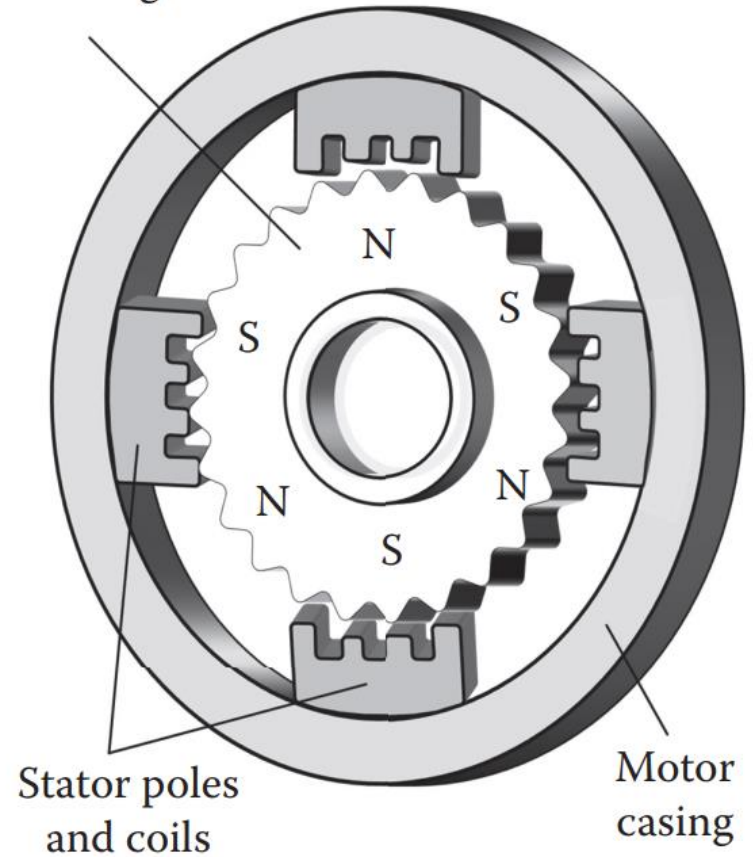
- Silniki elektryczne wykorzystują interakcję dwóch pól magnetycznych w celu wytworzenia momentu obrotowego na elemencie obrotowym zwanym *wirnikiem* (ang. *rotor*). wewnątrz stacjonarnej obudowy zwanej *stojanem* (ang. *stator*).
- Silniki indukcyjne prądu przemiennego są najczęściej stosowanymi silnikami w branży automatyki w porównaniu z silnikami prądu stałego, głównie ze względu na ich wydajność i mniejsze wymagania konserwacyjne. Jest to prostsze rozwiązanie w zastosowaniach takich jak obrabiarki, wentylatory, pompy, sprężarki, przenośniki, wytłaczarki i różne inne złożone maszyny.

Silniki elektryczne

(a)

Teethed north and south magnetic rotor

(b)

Rys. Widok wewnętrzny silnika AC a) i silnika krokowego (b) [1]

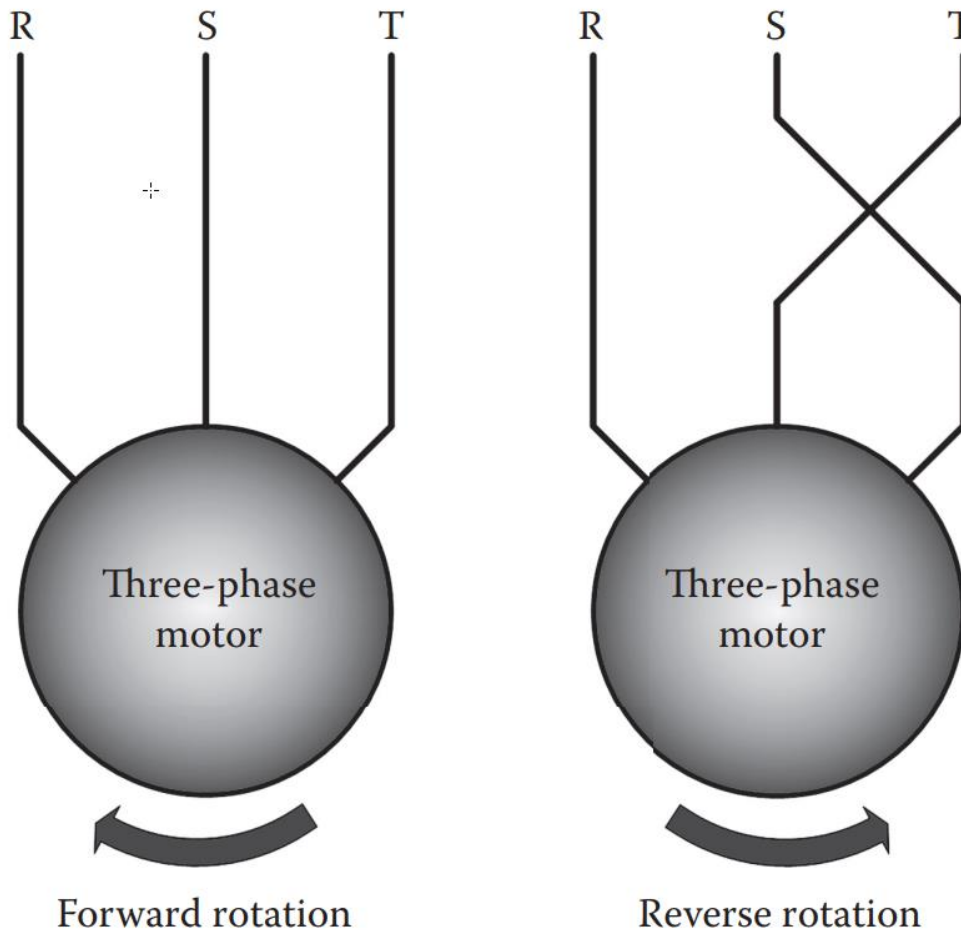
Silniki prądu stałego (DC)

- Większość silników prądu stałego działa dzięki prądowi elektrycznemu przepływającemu przez szereg cewek na wirniku (w zależności od liczby biegunów w silniku), które są umieszczone między biegunami magnesu stałego lub elektromagnesu stojana. Oddziaływanie dwóch pól magnetycznych, jednego wytwarzanego przez wirnik, a drugiego przez stojan, powoduje obracanie się wału wirnika.
- Aby odwrócić kierunek obrotów, konieczna jest zmiana biegunowości napięcia zasilania na uzwojeniu stojana lub uzwojeniu rotora, ale nie na obu, ponieważ nie spowoduje to zmiany kierunku obrotów.

Silniki prądu przemiennego (AC)

- W przypadku silników indukcyjnych AC trójfazowych tylko stojan posiada cewki, które wytwarzają wirujące pole magnetyczne. To pole indukuje prąd przemienny w wirniku, który składa się z cylindrycznego laminowanego rdzenia ze szczelinami, które mogą mieścić przewodniki z prętów miedzianych lub aluminiowych. Ponieważ przewodniki te są bezpośrednio zwarte przez pierścień końcowy, tworzą uzwojenie wirnika, które przecina wirujące pole magnetyczne stojana, i który to wirnik wytwarza własne pole magnetyczne. Przyciąganie i odpychanie między tymi dwoma polami magnetycznymi (wirnika i stojana), zgodnie z prawem Lenz'a, powoduje obrót wirnika.

Silniki prądu przemiennego (AC)

Rys. Obroty do przodu i do tyłu silnika trójfazowego [1]

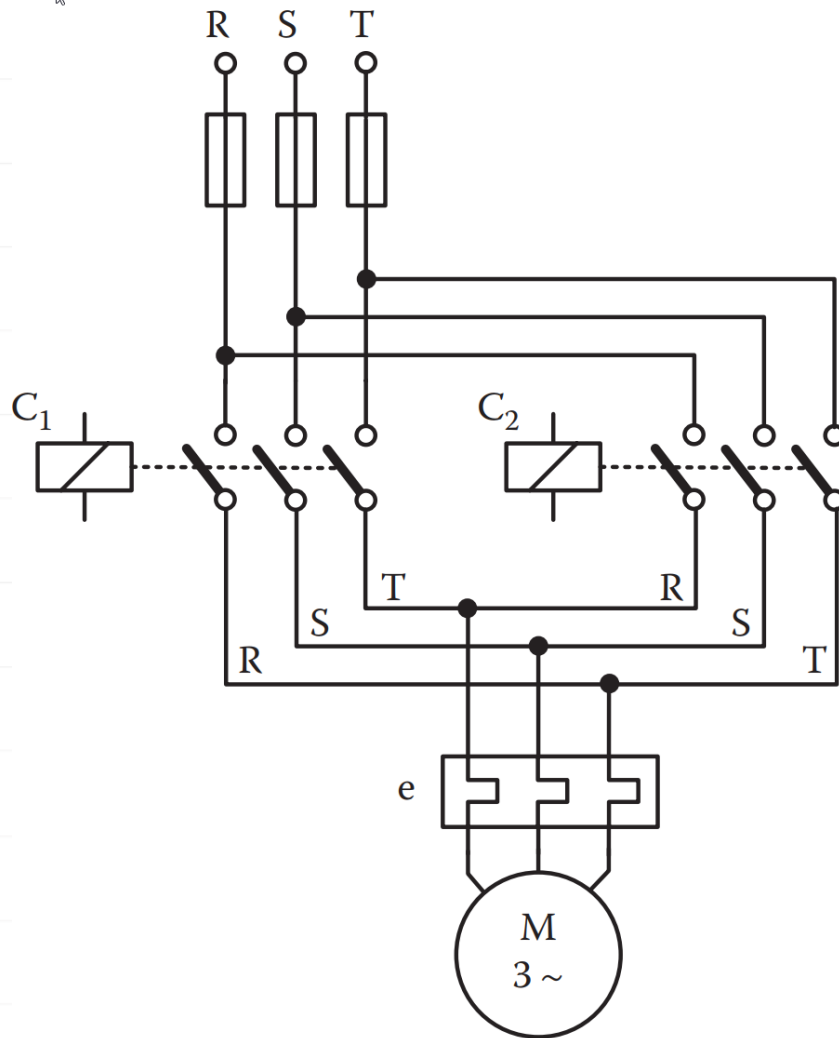
Silniki krokowe

- Silniki krokowe działają na zasadzie podobnej do silników prądu stałego i mogą obracać się w bardzo małych dyskretnych krokach. Oferują wysoką precyzję obrotu.
- Kroki silnika krokowego reprezentują dyskretne ruchy kątowe w okolicach 2° lub 1° lub nawet mniej, które są wykonywane kolejno dzięki serii impulsów cyfrowych.
- Silnik krokowy nie gubi kroków w normalnych warunkach obciążenia mechanicznego, natomiast końcowe położenie wirnika jest określone liczbą wykonanych kroków i wyraża całkowite przemieszczenie kątowe. Implikuje to brak konieczności stosowania enkoderów (otwarta pętla).
- Są zasilane i sterowane poprzez specjalny układ elektroniczny (ang. *driver*)
- Istnieje wiele rodzajów silników krokowych:
  - unipolarne, bipolarne,
  - jednofazowe, dwufazowe, wielofazowe,
  - inne

Serwomotory

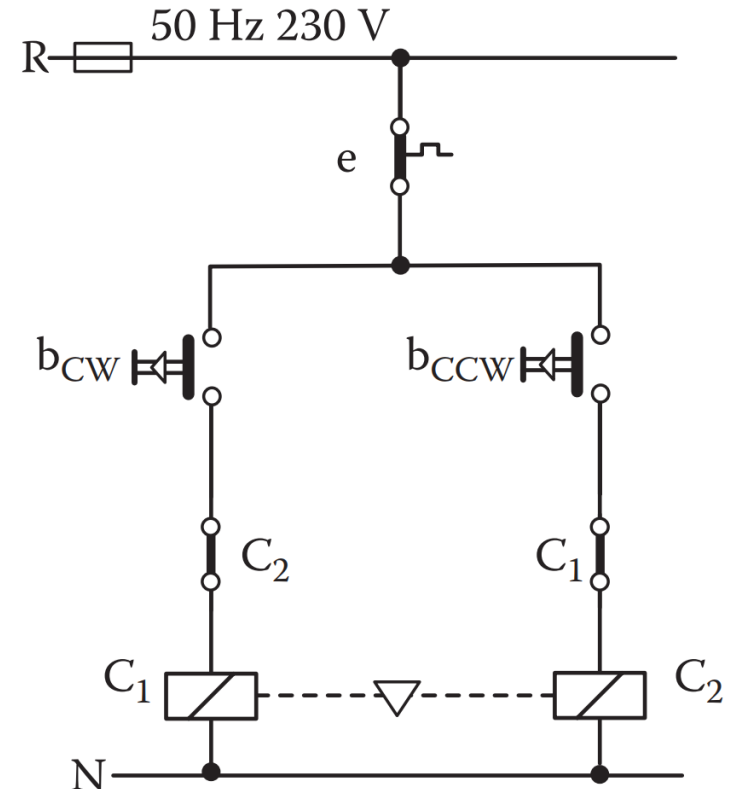
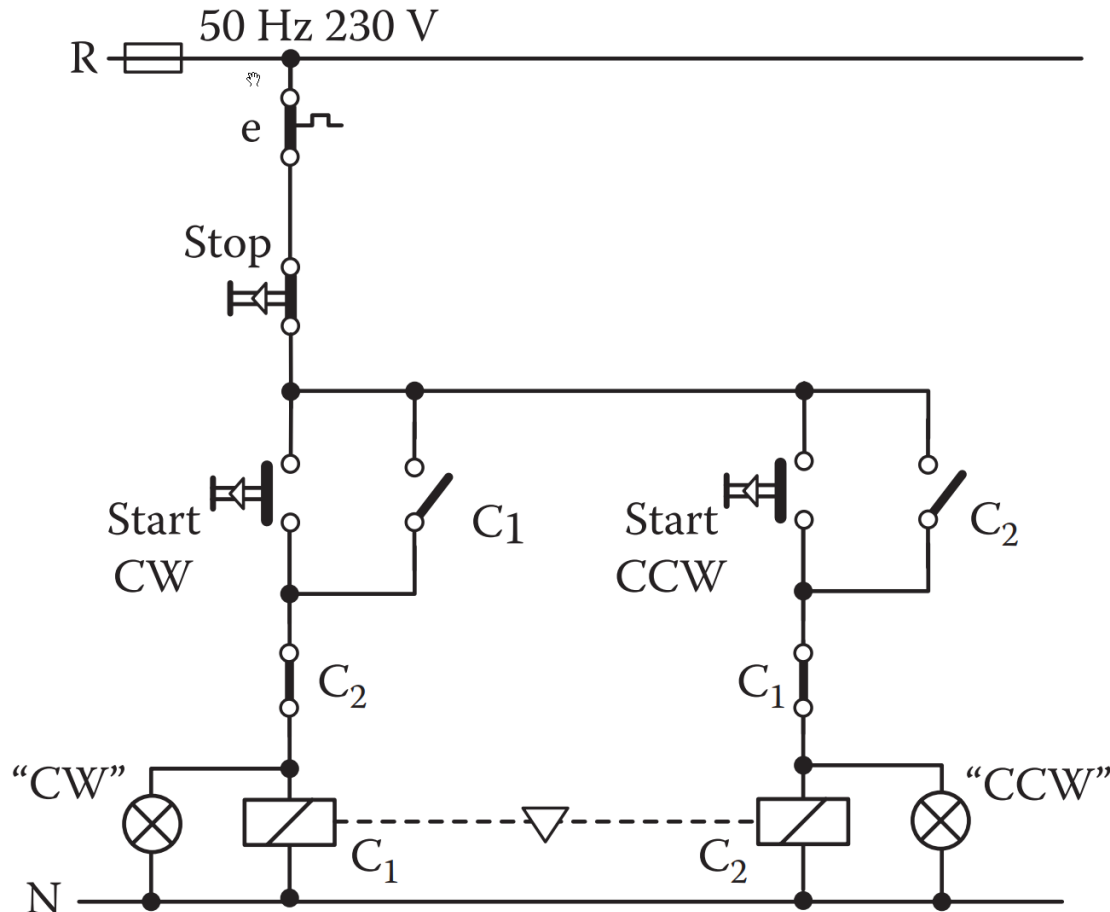
- Właściwe rozwiązanie w przypadku potrzeby precyzyjnego sterowania i jednocześnie dużego momentu obrotowego.
- Serwomotor składa się z silnika elektrycznego AC lub DC (szczotkowego lub bezszczotkowego), urządzenia dostarczającego sprzężenie zwrotne poprzez pomiar położenia i prędkości kątowej (np. enkoder) i elektronicznego regulatora.

Silniki prądu przemiennego (AC)

Rys. Obwód mocy silnika z dwoma kierunkami obrotów [1]

Silniki prądu przemiennego (AC)

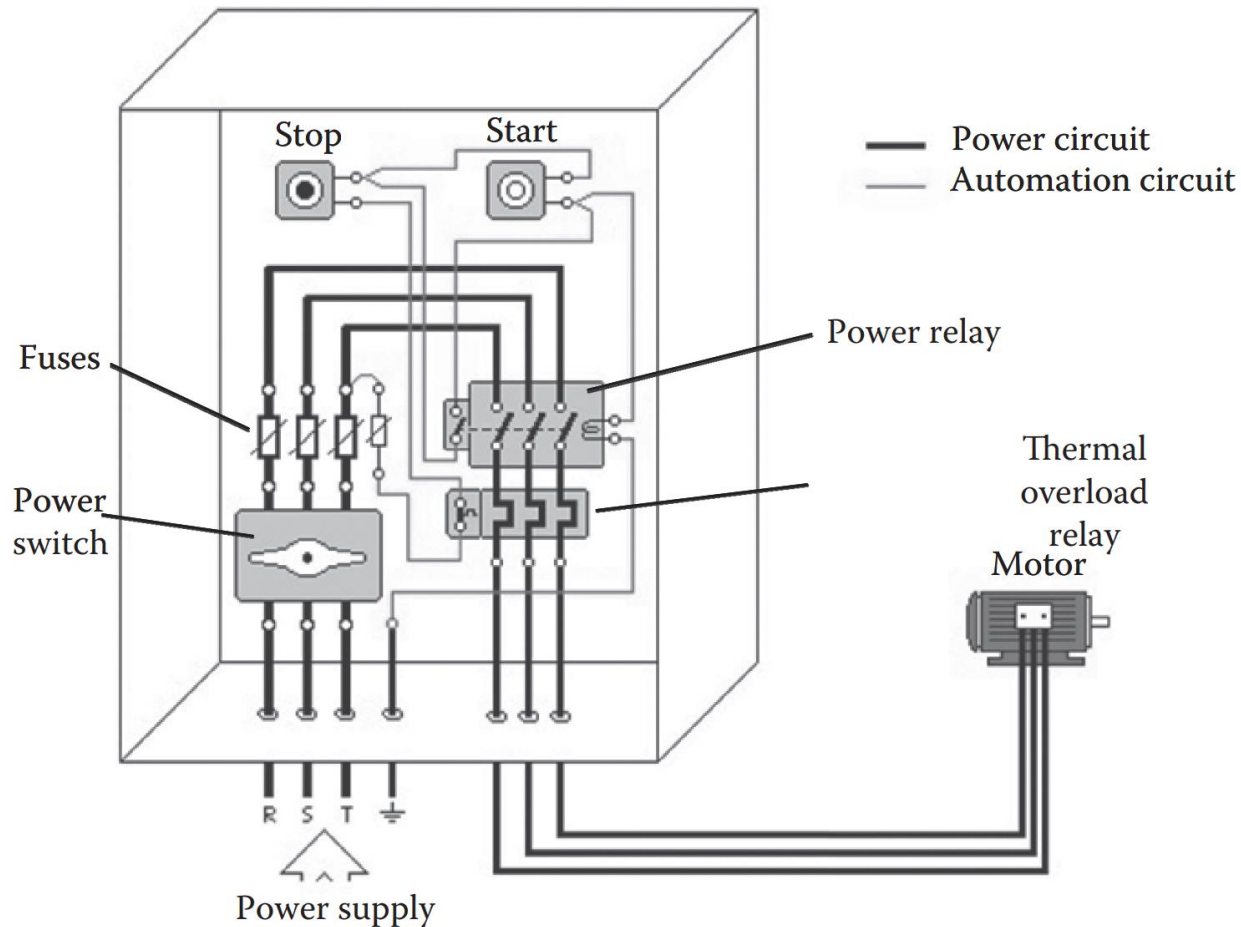

(a)

(b)

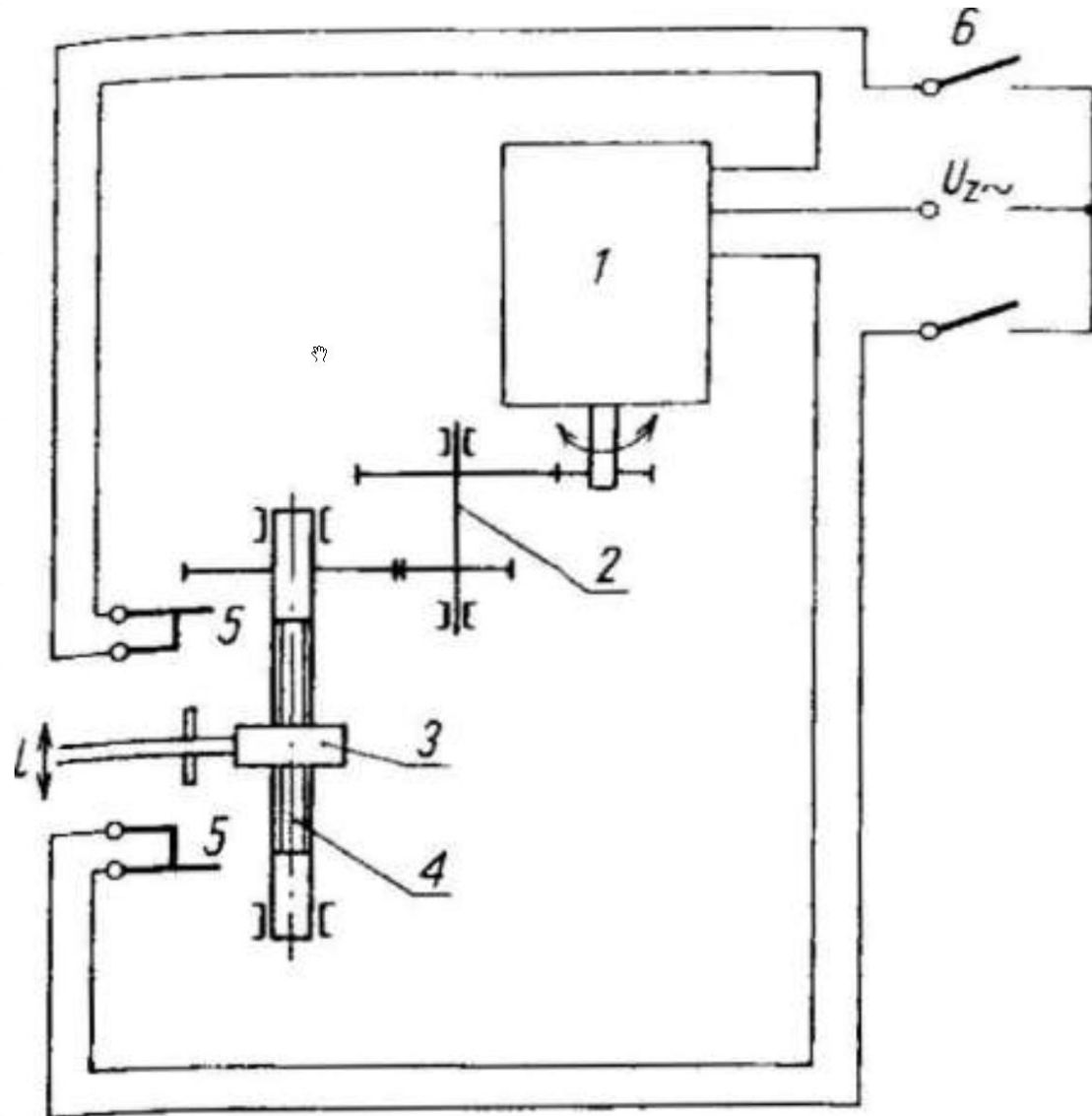
Rys. Obwody automatyki do (a) ciągłej lub (b) chwilowej pracy silnika z dwoma kierunkami obrotów [1]

Silniki prądu przemiennego (AC)

Rys. Przykład realizacji rozdzielnic przemysłowej obejmującej obwody zasilania i automatyki [1]

Siłowniki elektryczne

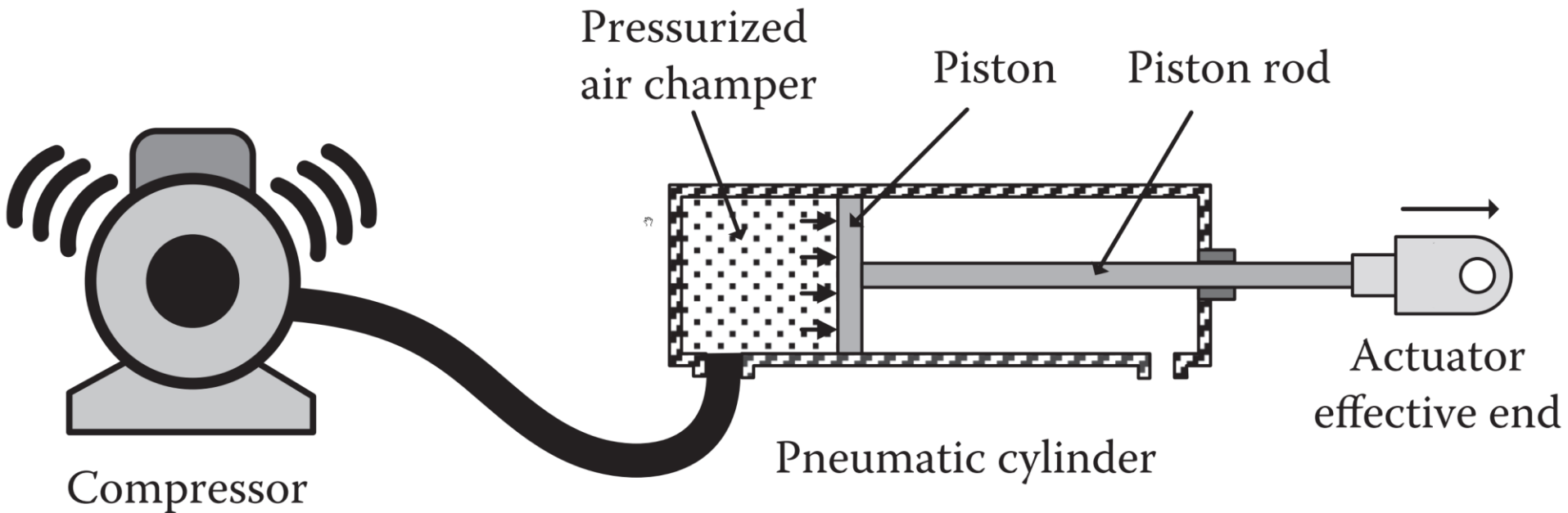

Rys. Siłownik elektryczny silnikowy: 1 - silnik, 2 - przekładnia zębata, 2 - nakrętka, 4 - śruba, 5 - wyłącznik krańcowy, 6 - styki przekaźników załączających silnik [2]

Siłowniki pneumatyczne

- Przetwarza i przekazuje energię pneumatyczną na energię ruchu mechanicznego
- Ponieważ powietrze jest wysoce ściśliwe, siłowniki pneumatyczne są zwykle używane do przemieszczania stosunkowo lekkich obiektów i nie nadają się do dokładnej kontroli położenia (w kontraście do siłowników hydraulicznych)
- Wystarcza im prosta, dyskretna logika sterowania
- Zastosowania takie jak: pchanie przedmiotu na przenośniku, transport elementu maszyny pomiędzy kilkoma blisko położonymi stanowiskami montażowymi, podawanie kleju po prostej ścieżce po powierzchni itp.

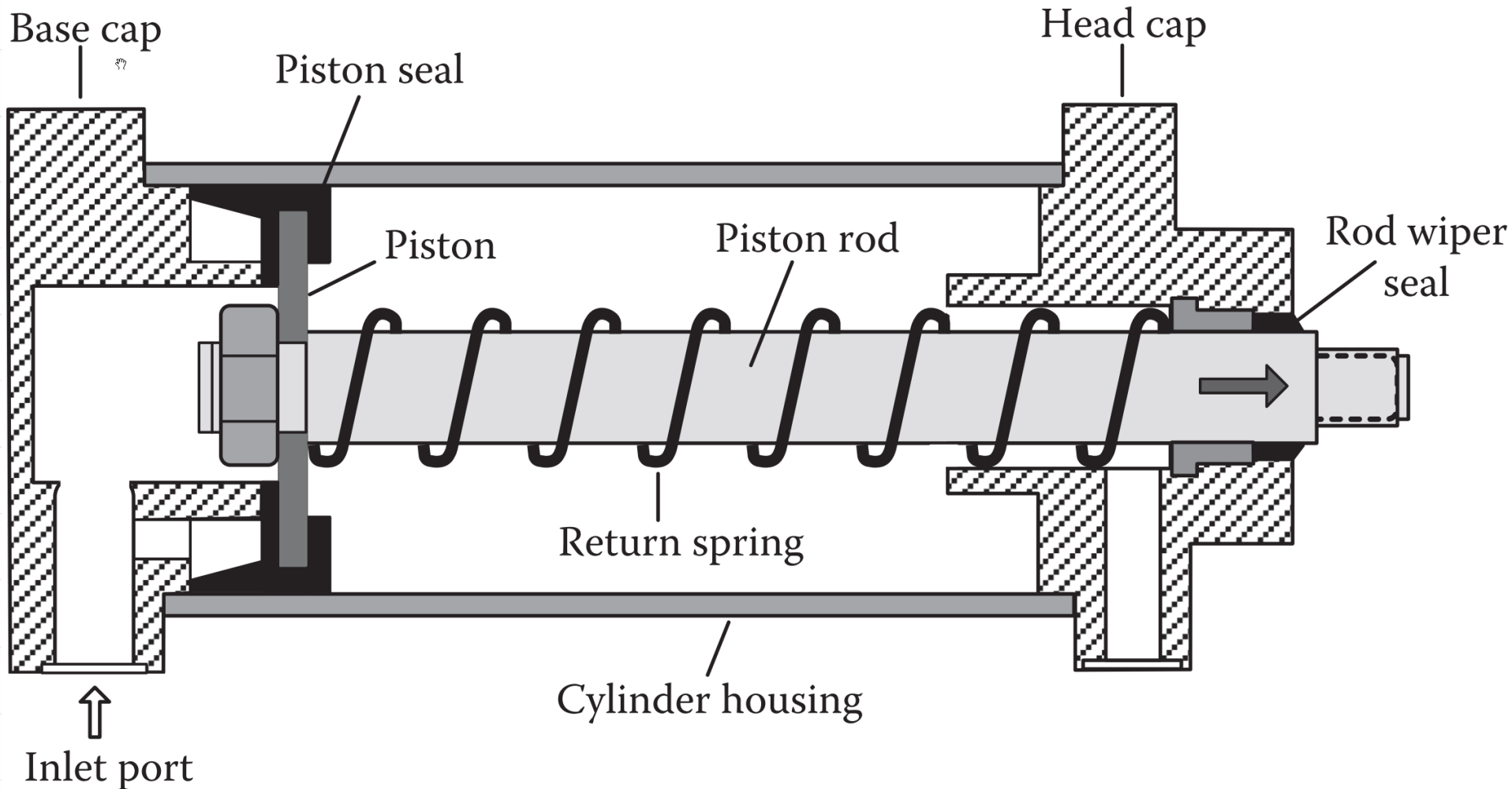
Siłowniki pneumatyczne

Rys. Cylinder pneumatyczny jako siłownik liniowy [1]

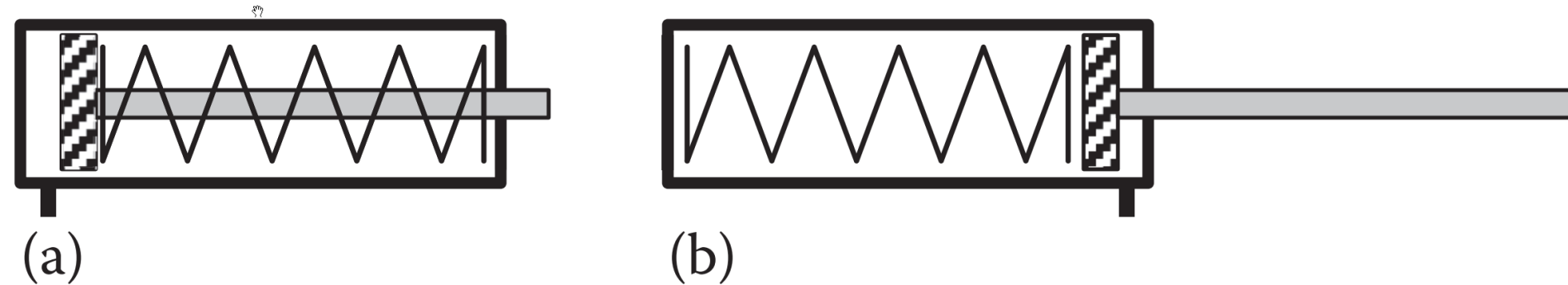

Siłowniki pneumatyczne jednostronnego działania

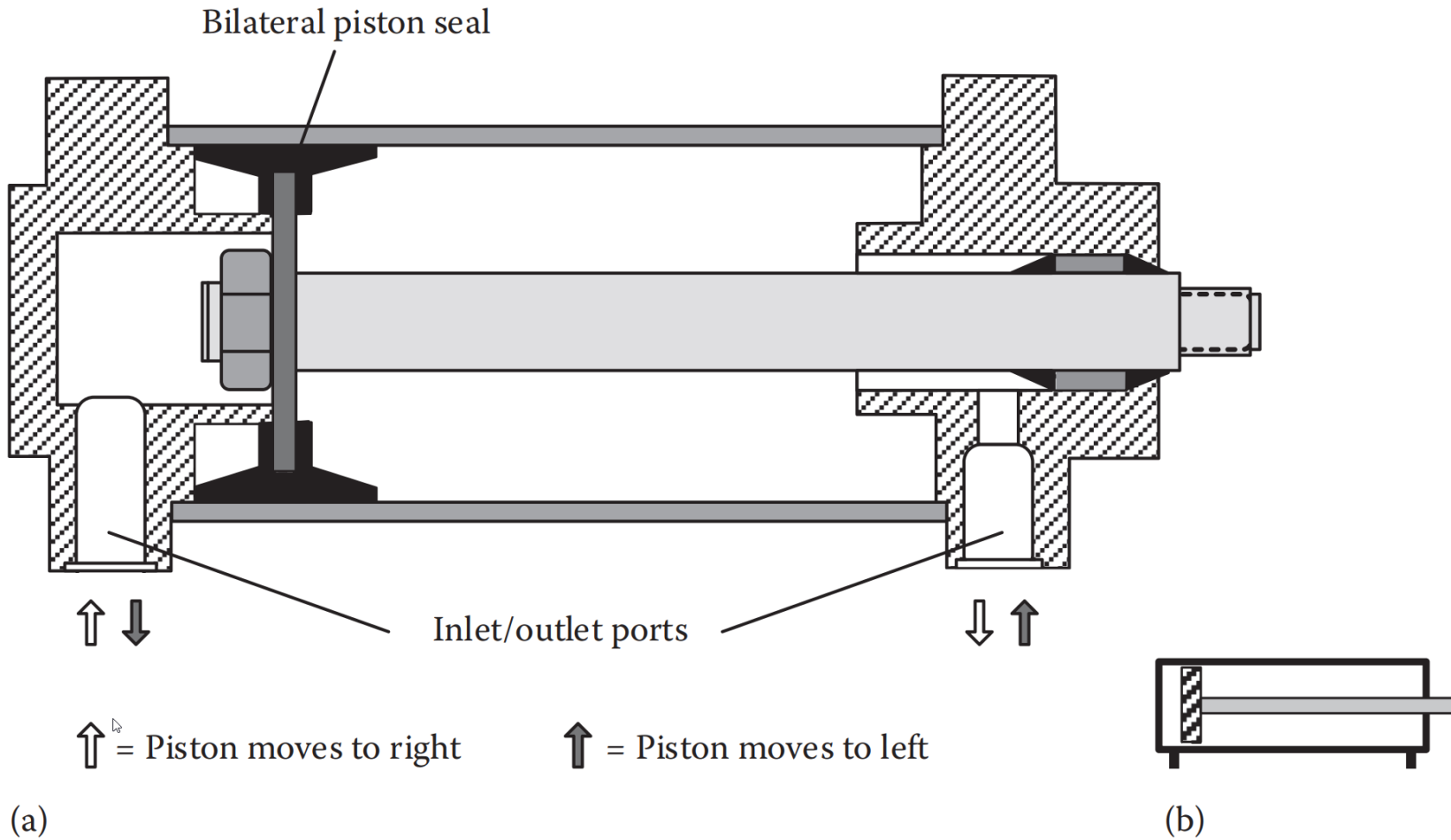
Rys. Przekrój siłownika jednostronnego działania [1]

Siłowniki pneumatyczne jednostronnego działania

Rys. Symbole pneumatyczne siłownika jednostronnego działania: (a) tłoczek normalnie wsunięty i (b) tłoczek normalnie wysunięty [1]

Siłowniki pneumatyczne dwustronnego działania

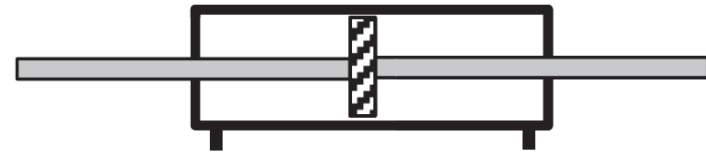

Rys. Przekrój cylindra dwustronnego działania (a)
i symbol pneumatyczny (b) [1]

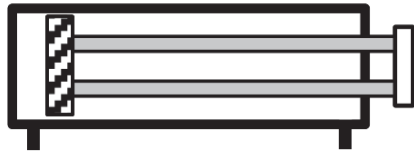
Siłowniki pneumatyczne specjalne

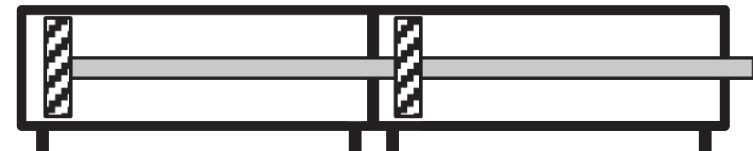
Double-acting cylinder with adjustable cushioning at both ends

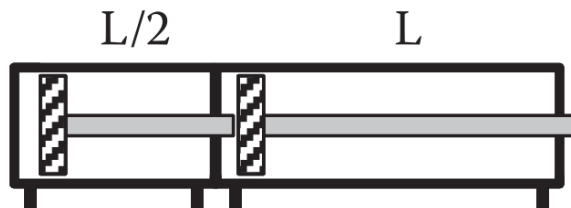
Double-acting, double rod end cylinder (without cushioning)

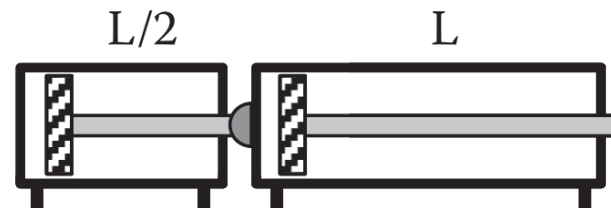
Non-rotating rod cylinder (twin rod)

Tandem cylinder

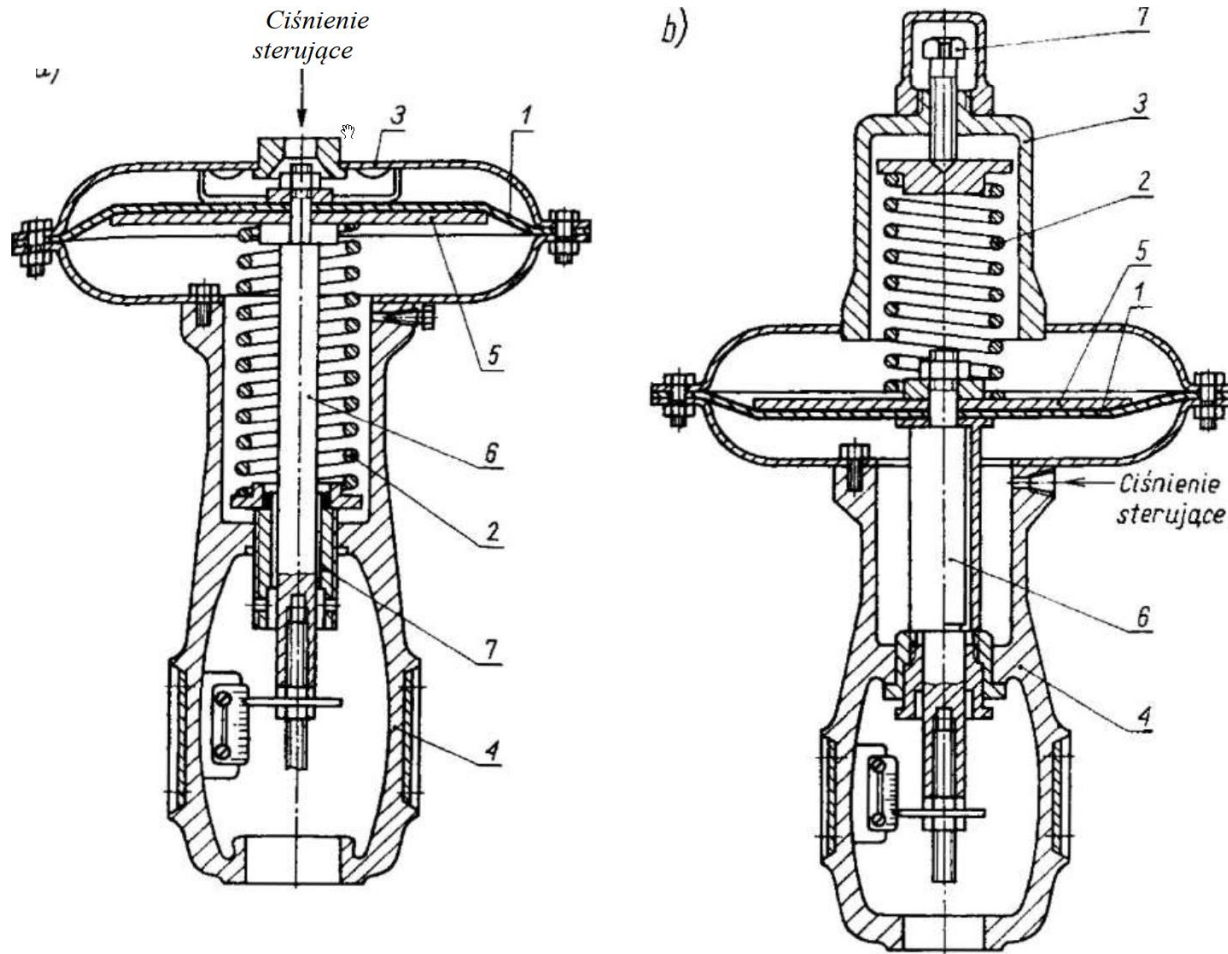
Multiple position cylinder
(0, L/2, L)

Multiple position cylinder, outer connection
(0, L/2, L, 3L/2)

Rys. Różne rodzaje siłowników pneumatycznych do szczególnych zastosowań [1]

Siłowniki pneumatyczne membranowe

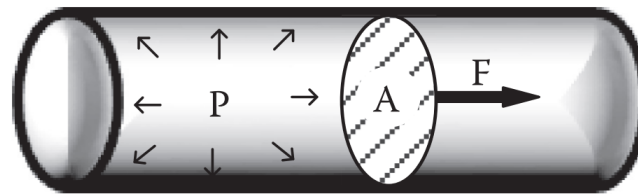
Rys. Siłowniki pneumatyczne membranowe o działaniu:
a) prostym b) odwrotnym [2]

Siłowniki pneumatyczne - obliczenia

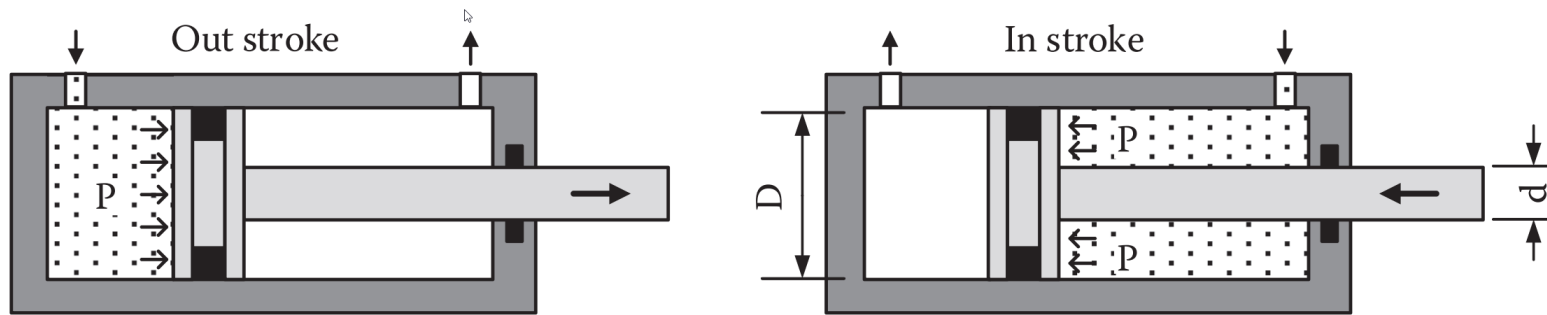
$$F = AP$$

$$F_{real} = F - F_{friction} - F_{spring}$$

$$F_{friction} = 5 \dots 20 \% F$$

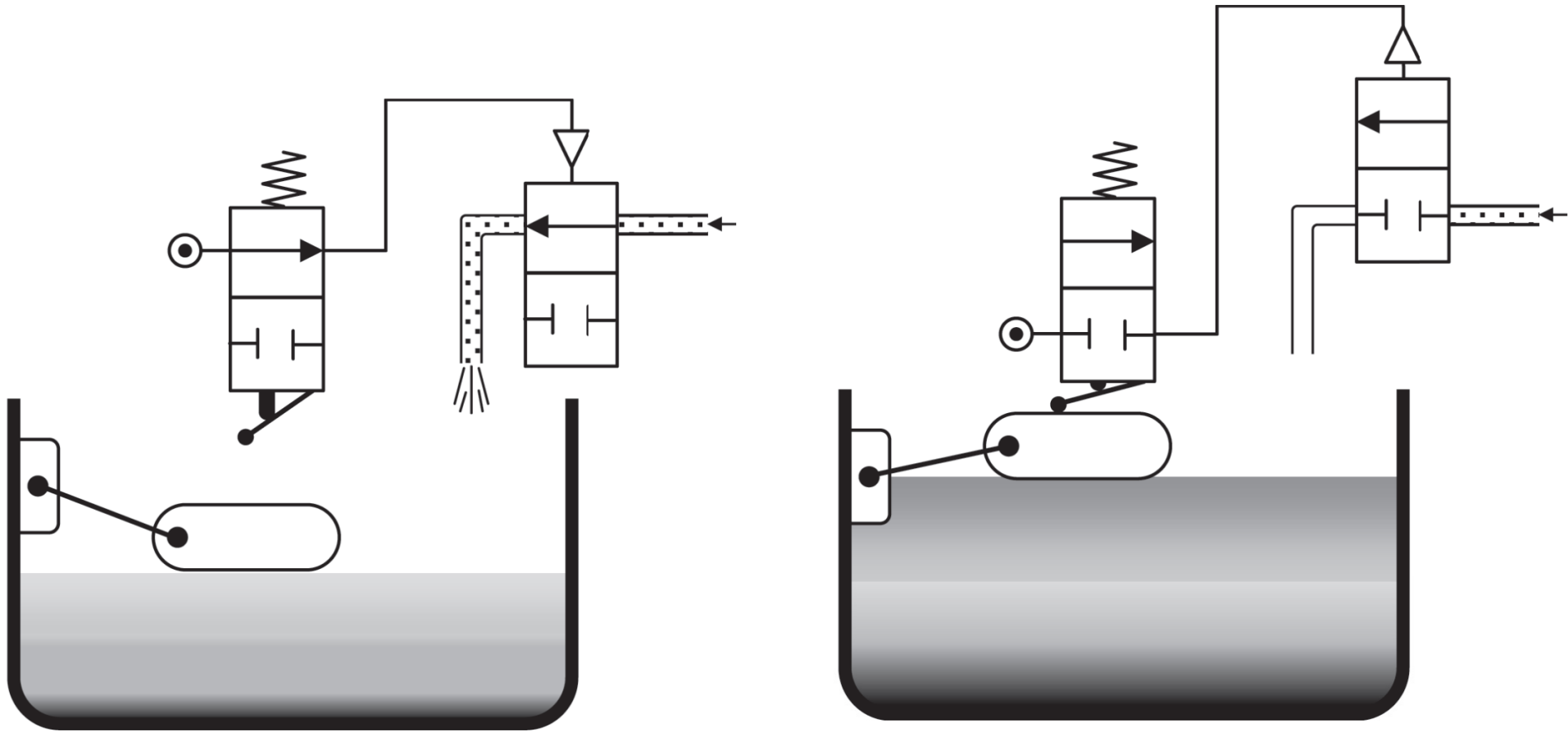
(a)

(b)

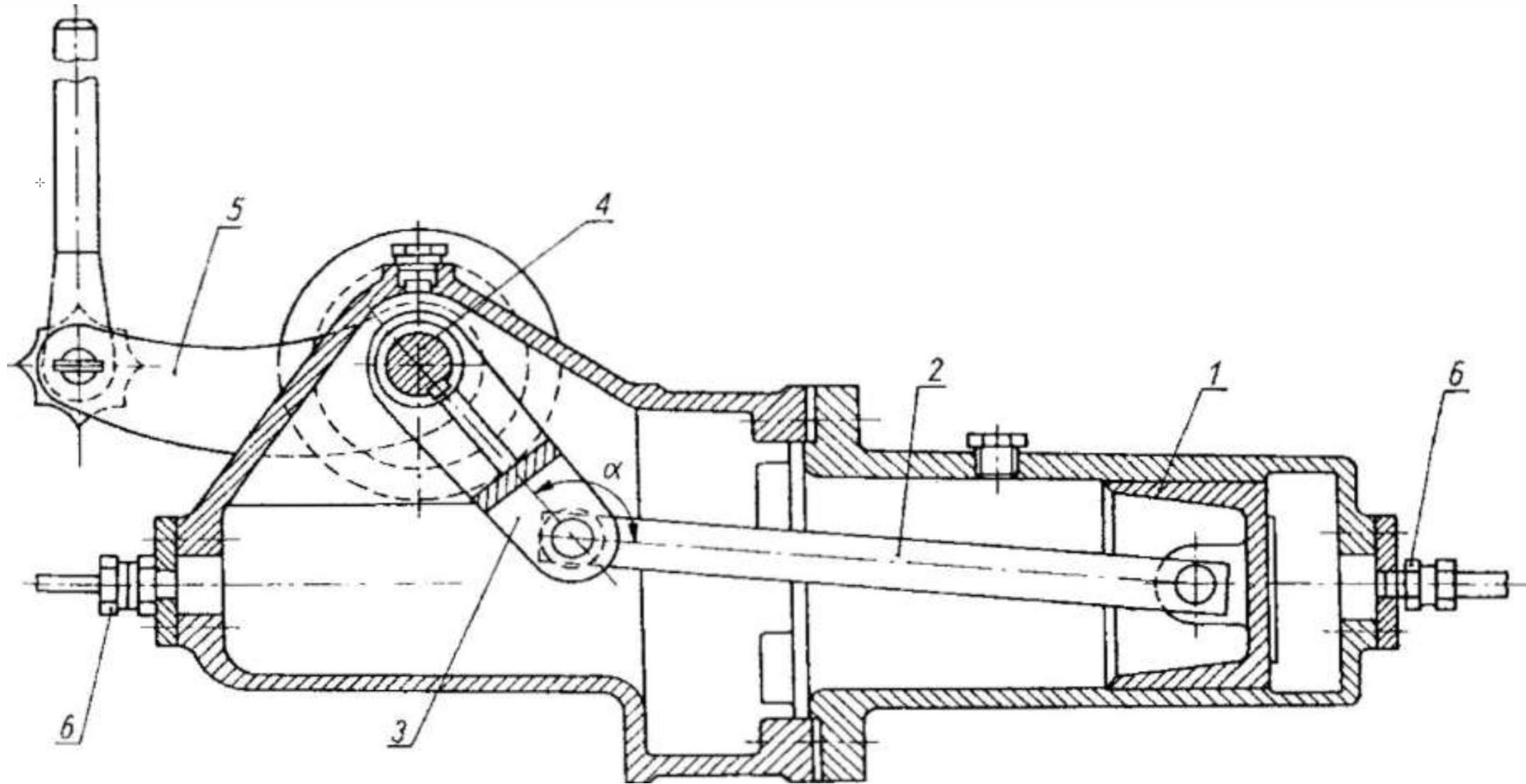
Rys. Obliczenie siły przyłożonej przez siłownik pneumatyczny (a) oraz różnicy między siłą przyłożoną podczas wysunięcia i wsunięcia siłownika dwustronnego działania (b) [1]

Siłowniki pneumatyczne – przykład zastosowania

Rys. Czysto pneumatyczny układ do automatycznego napełniania zbiornika [1]

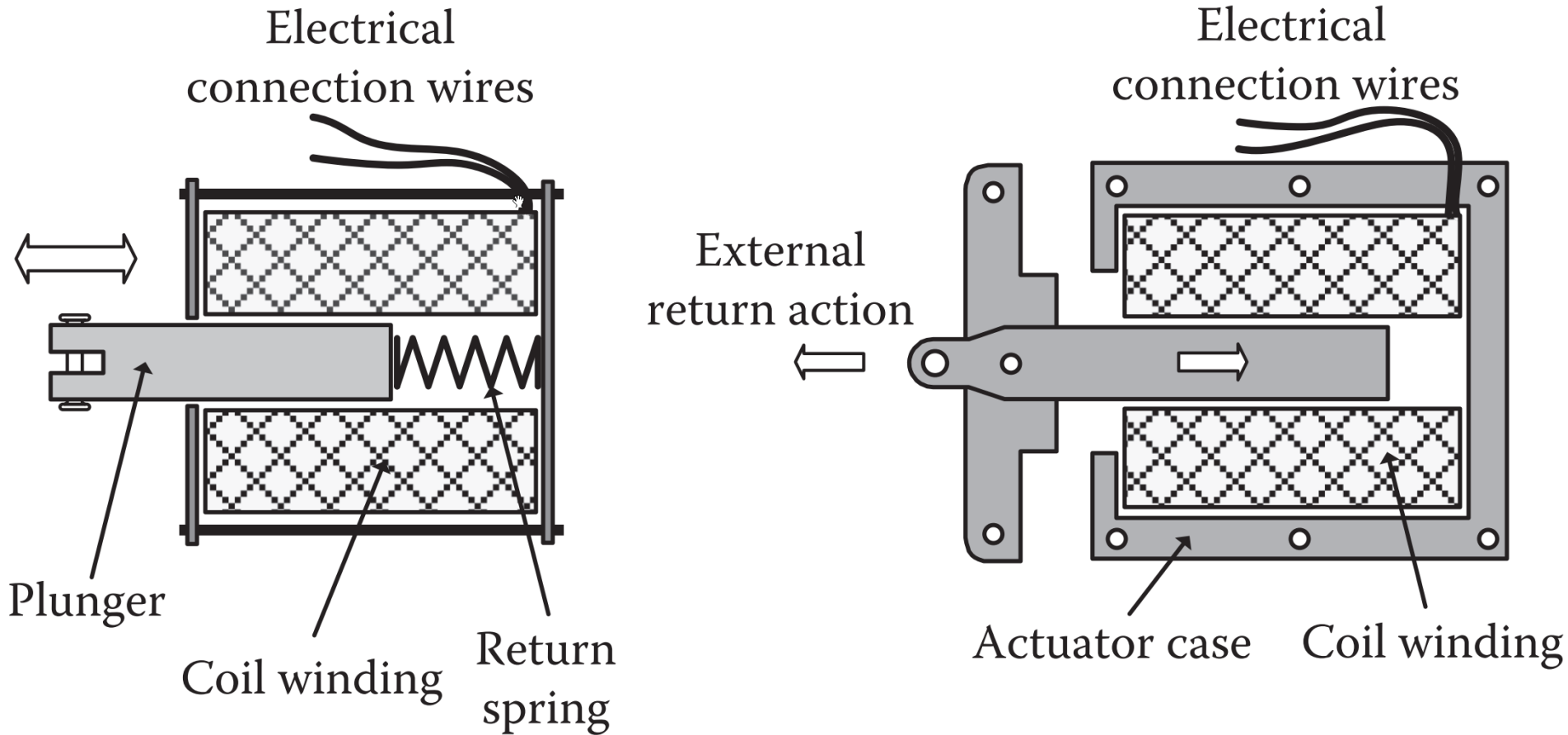
Siłowniki hydrauliczne

Rys. Siłownik hydrauliczny tłokowy: 1 - tłok, 2 - korbowód, 3 - korba, 4 - oś, 5 - korba zewnętrzna, 6 - doprowadzenie ciśnieniowych przewodów sterujących [2]

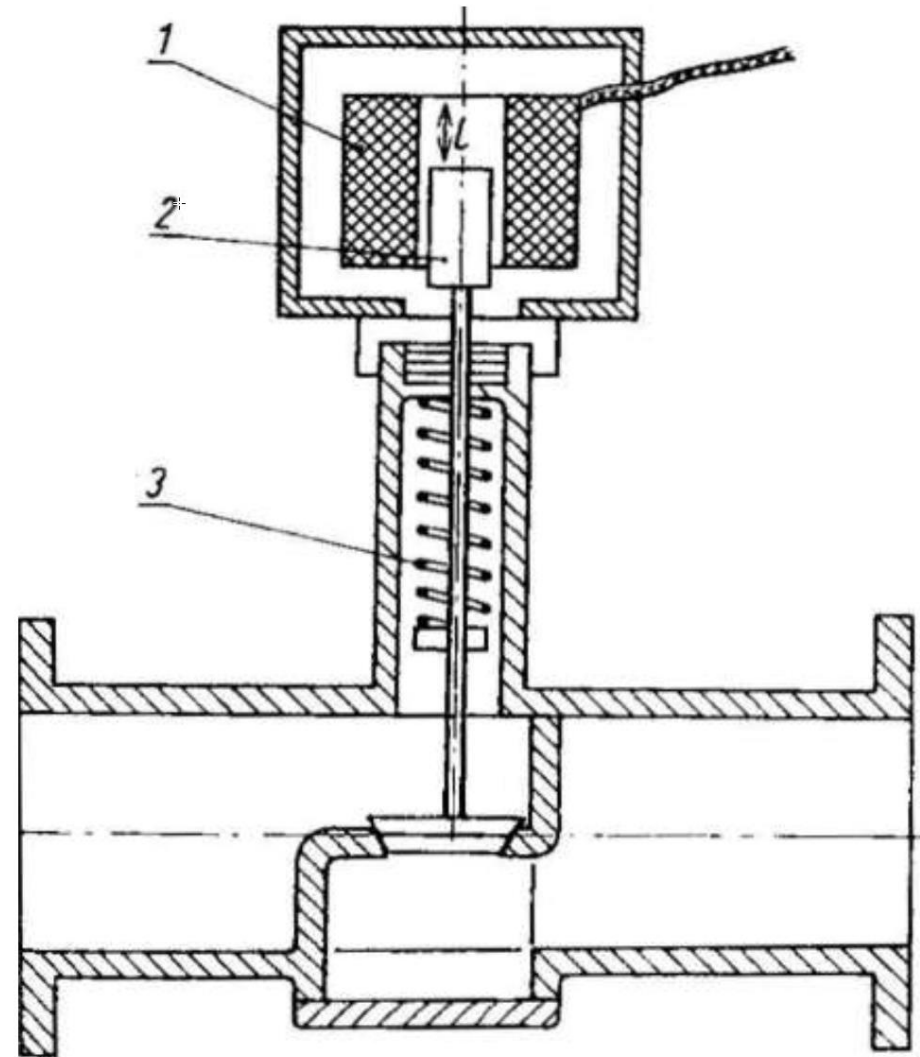

Siłowniki elektromagnetyczne

Rys. Siłowniki elektromagnetyczne ogólnego przeznaczenia ze sprężyną powrotną lub bez [1]

Siłowniki elektromagnetyczne

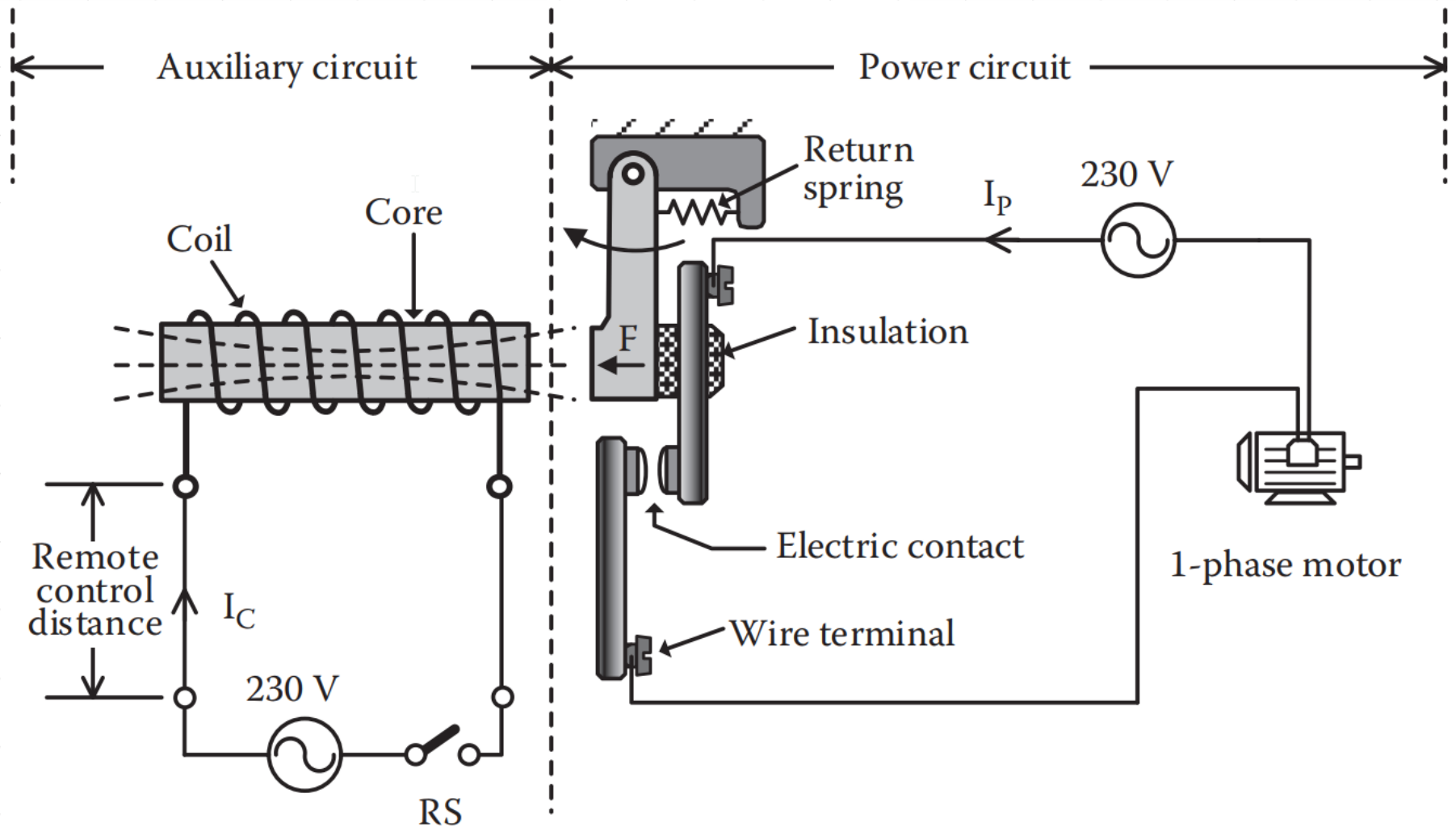

Rys. Siłownik elektromagnetyczny:
1 - uzwojenie, 2 - rdzeń,
3 - sprężyna zwrotna [2]

Przełączniki

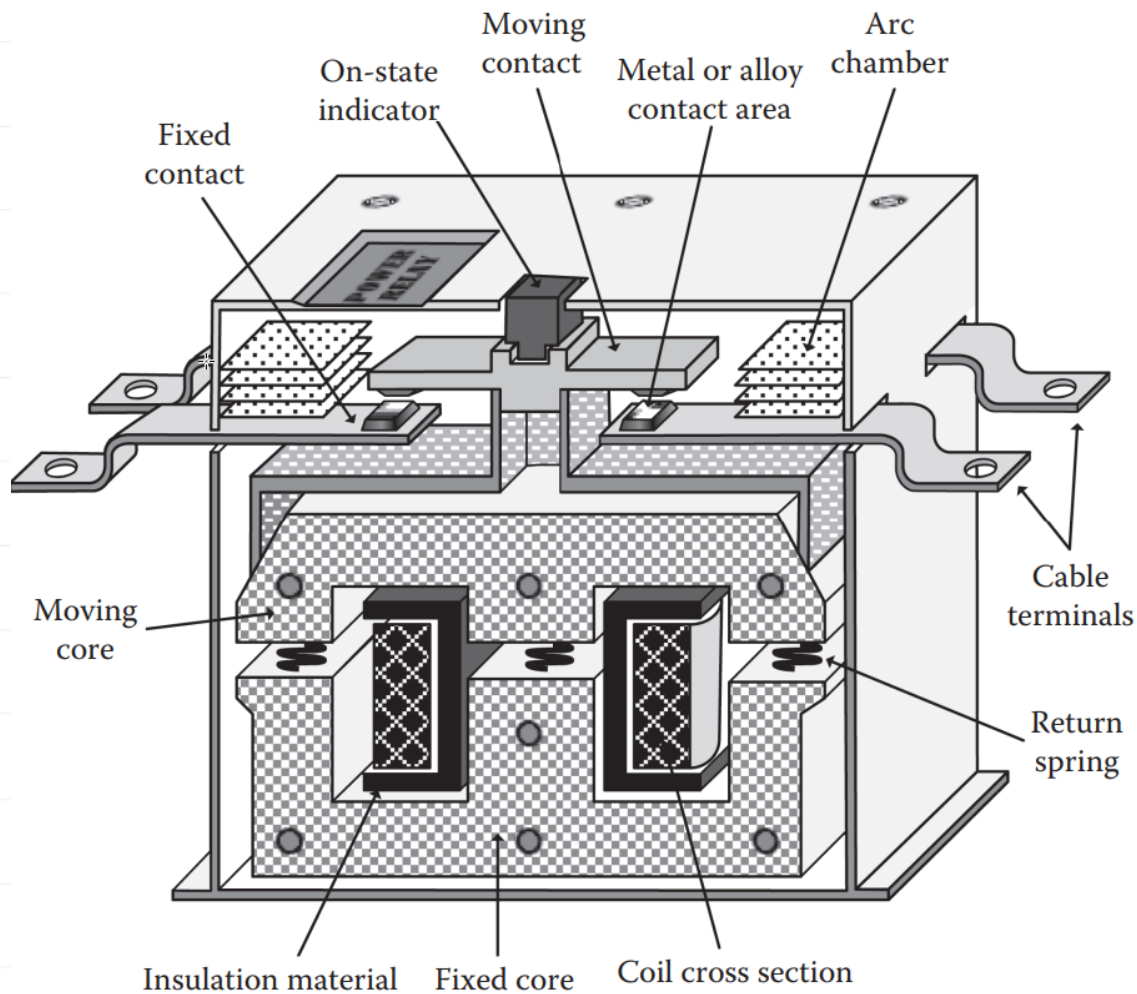
- Mogą być postrzegane jako dwustanowe elementy wykonawcze, gdzie energia elektryczna jest zamieniana na mechaniczną w celu zmiany stanu zestyków, zazwyczaj zestyków przełącznych
- Jest to wyłącznik lub przełącznik sterowany dwustanowym sygnałem elektrycznym

Przełączniki – zasada działania

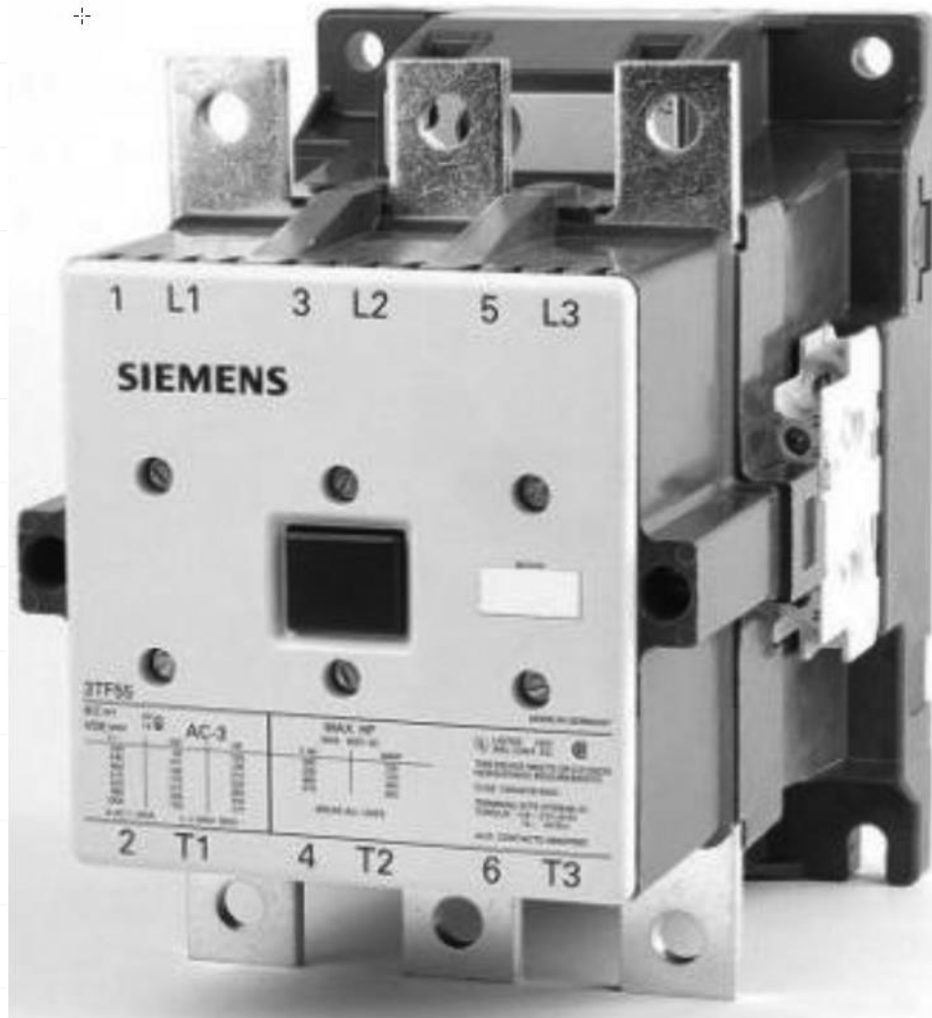
Rys. Uproszczona budowa przełącznika (narysowana nieco źle) [1]

Przełączniki (dużych) mocy

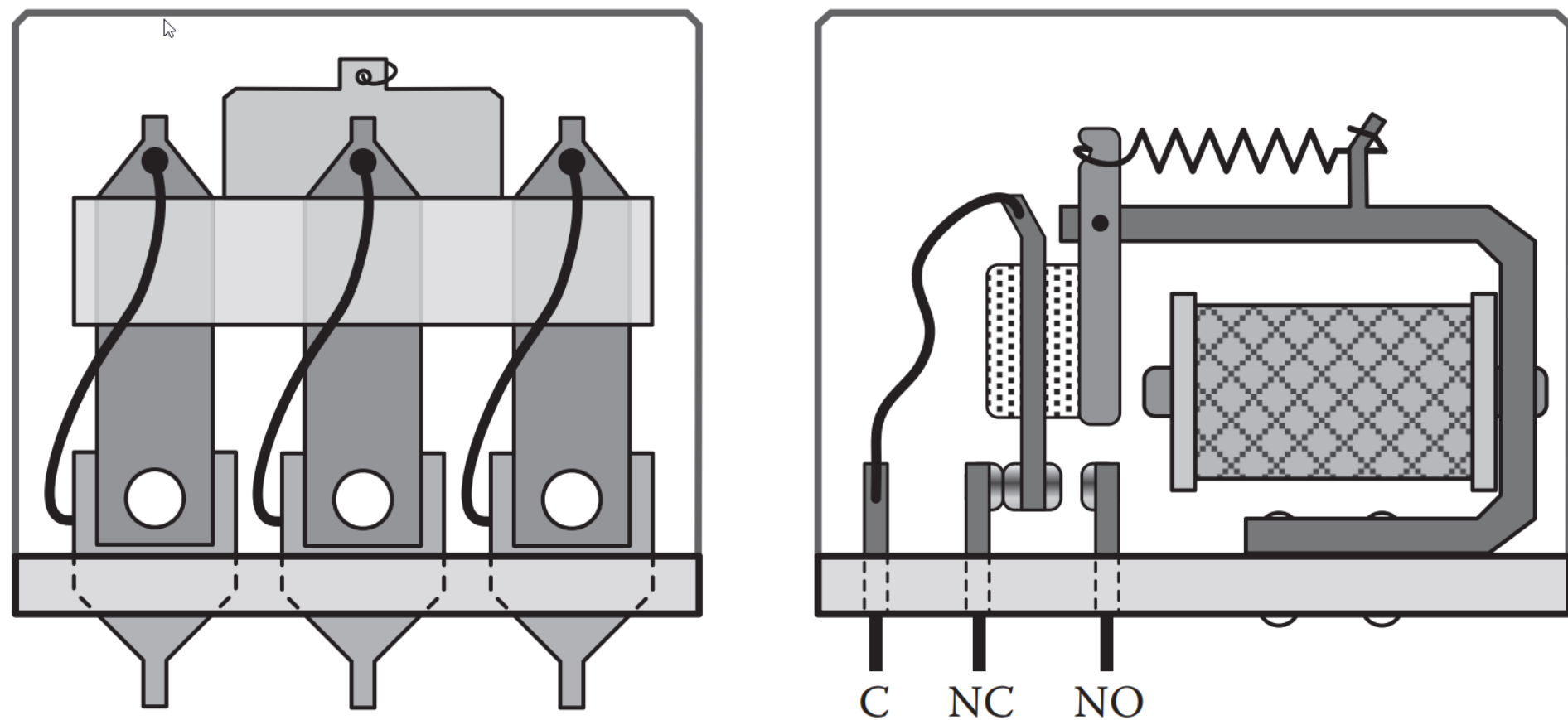
Rys. Typowa struktura wewnętrzna przełącznika mocy [1]

Przełączniki mocy

Rys. Typowy widok zewnętrzny przełącznika mocy [1]

Przełączniki ogólnego przeznaczenia

Rys. Dwa wewnętrzne widoki z boku przełącznika ogólnego przeznaczenia [1]

Przełączniki ogólnego przeznaczenia

(a)

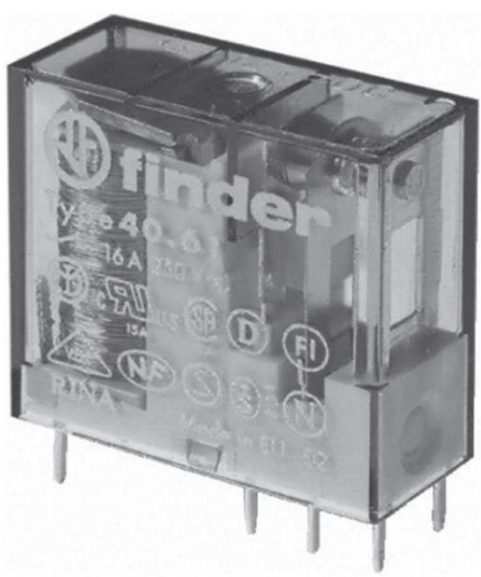

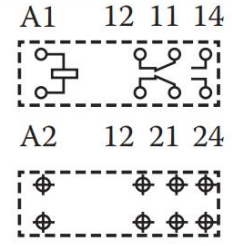

(b)

Rys. Typowa postać przełącznika ogólnego zastosowania bez (a) i z (b) podstawą montażową [1]

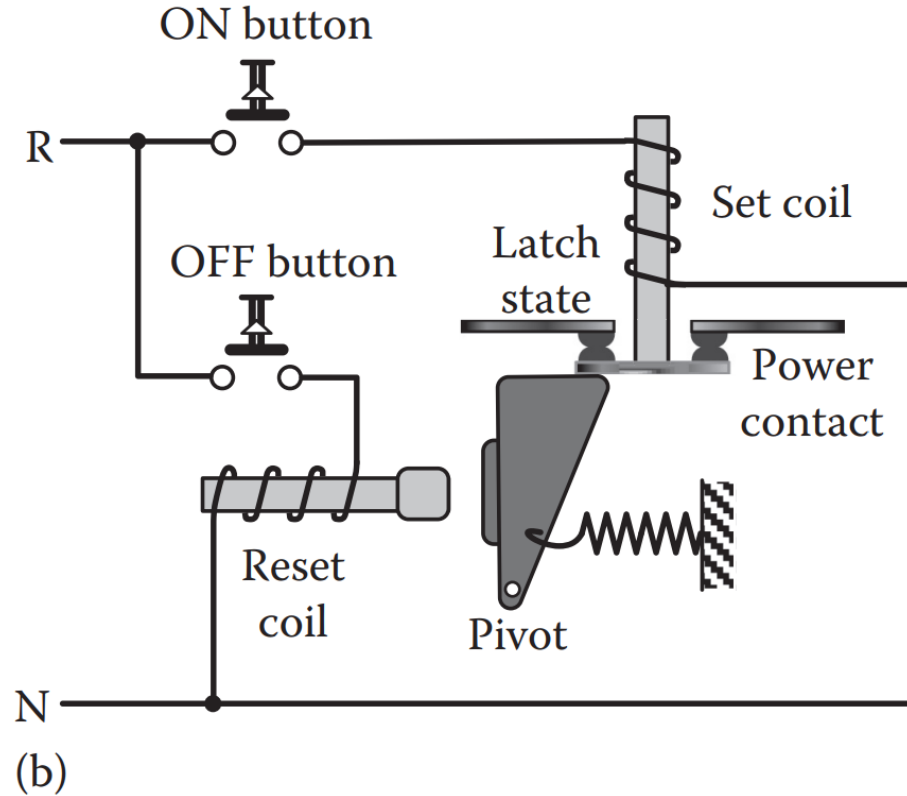
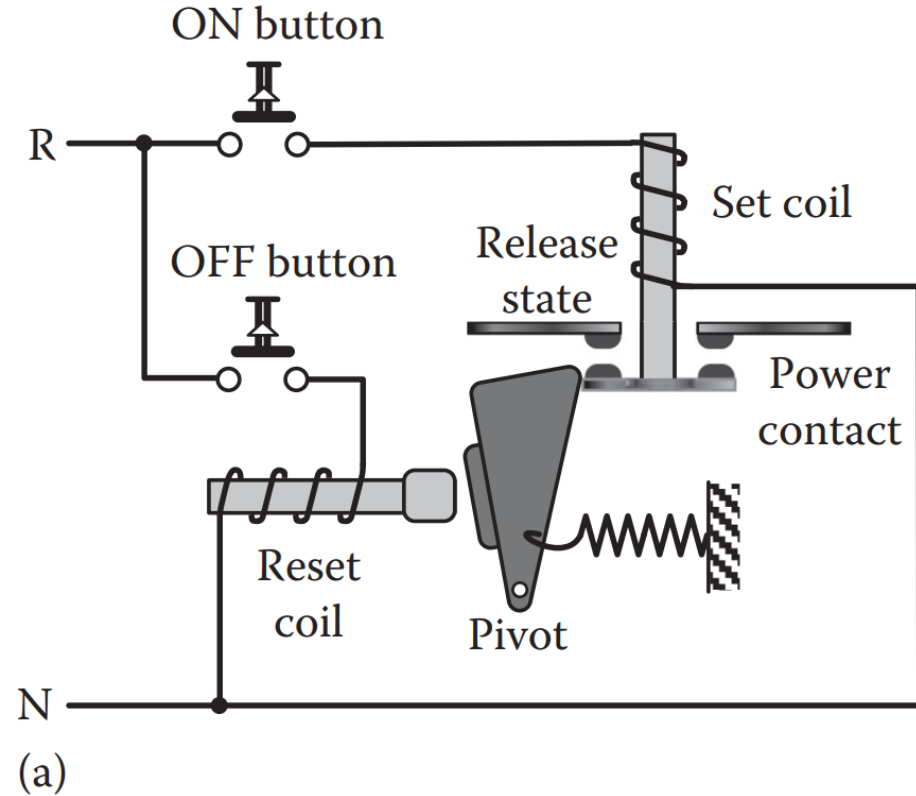

Przełączniki ogólnego przeznaczenia

		
<p>Plug-in socket mounting</p>	<p>Plug-in socket mounting</p>	<p>PCB mounting</p>
		

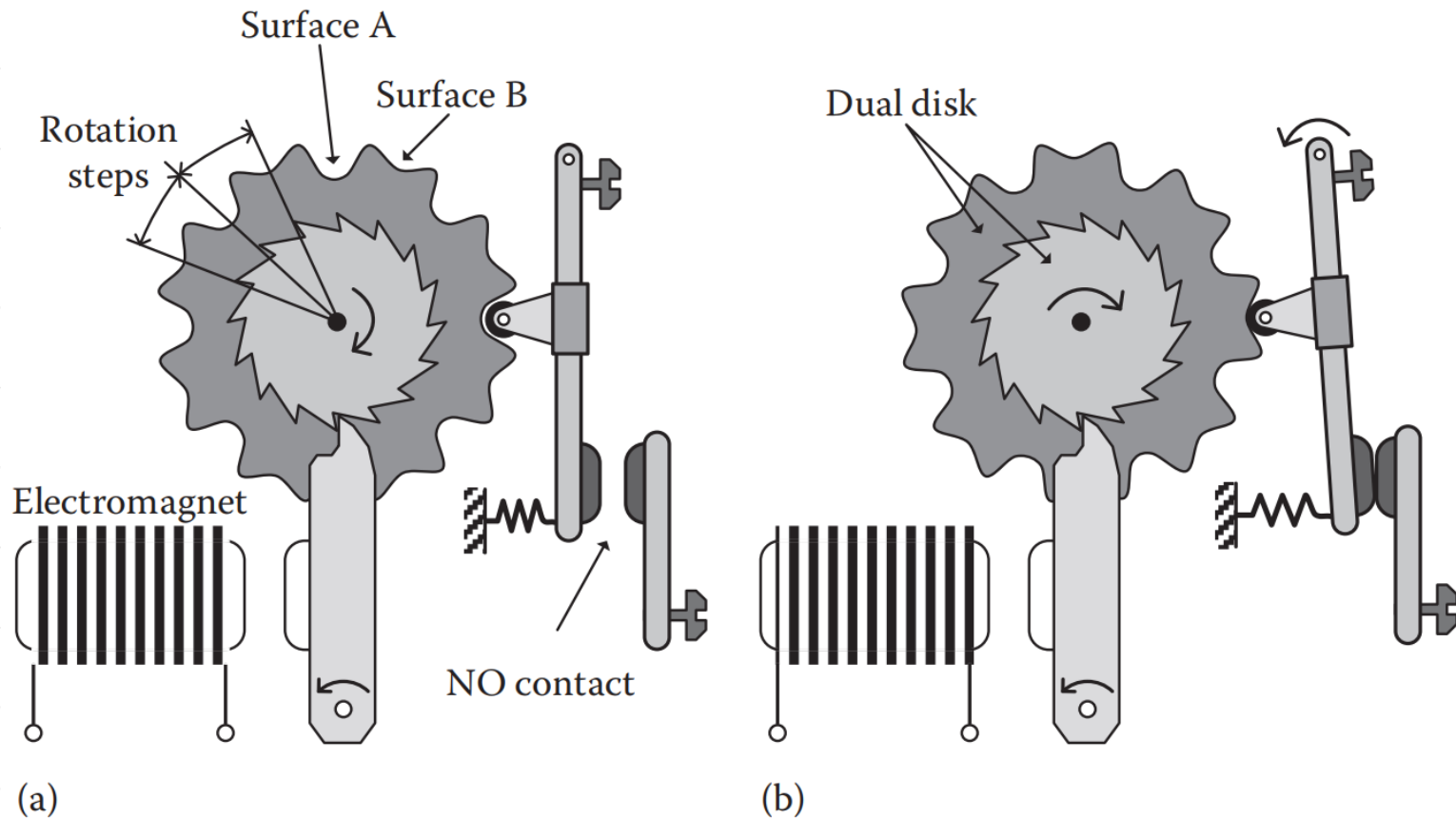
Rys. Typowa postać przełączników ogólnego zastosowania [1]

Przełączniki zatraskowe

Rys. Schemat ideowy przełącznika zatraskowego: (a) przełącznik wyzwolony i obwód mocy otwarty, oraz (b) przełącznik ustawiony - zatrzaśnięty i obwód mocy zamknięty [1]

Impulsowe przekaźniki bistabilne

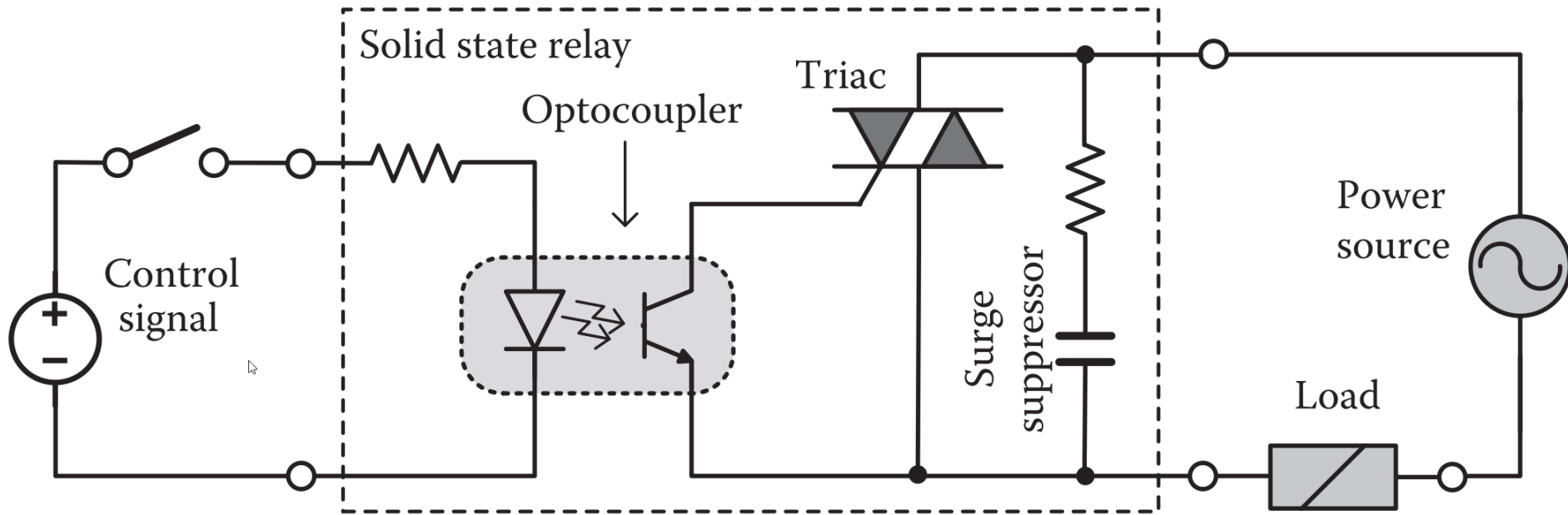

Rys. Typowa struktura wewnętrzna impulsowego przekaźnika bistabilnego w dwóch możliwych stanach: (a) ruchomy styk przed powierzchnią dysku typu A oraz (b) po jednym impulsie ruchomy styk znajduje się przed powierzchnią dysku typu B i styk elektryczny zamyka się [1]

Przełączniki półprzewodnikowe

- Zawierają transoptor typu półprzewodnikowego do galwanicznego oddzielania obwodu wejściowego od obwodu wyjściowego.
- Są zwykle wyposażone w radiator.
- Brak elementów ruchomych, zapewniają operacje przełączania z dużą szybkością lub wysoką częstotliwością i generują niski poziom hałasu.
- Nie wytwarzają łuków elektrycznych i dlatego nadają się do użytku w obszarach niebezpiecznych (Ex), są zatem niezbędne i prawnie nakazane w przemyśle takim jak chemiczny, petrochemiczny, wydobywczy, etc.

Przełączniki półprzewodnikowe

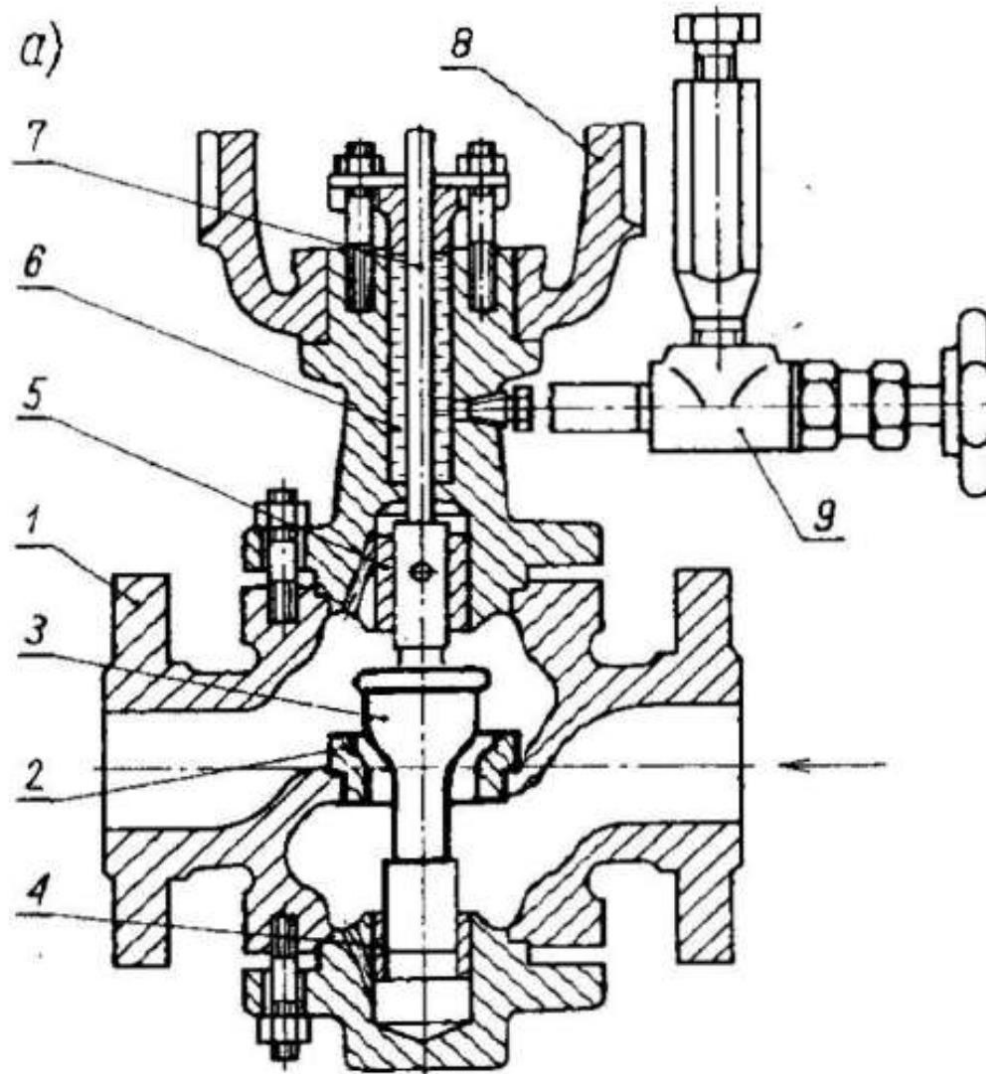

Rys. Uproszczony obwód fotosprężonego przełącznika półprzewodnikowego [1]

Elementy nastawcze - zawory

- Elementy nastawcze umożliwiają w układach sterowania oddziaływanie na przepływ energii lub materiału do lub od obiektu regulacji.
- Najczęściej stosowanym rodzajem urządzeń nastawczych są zawory.
- Zawory można podzielić na:
  - Jednogniazdowe
  - Dwugniazdowe
  - Przeponowe
  - Kulowe

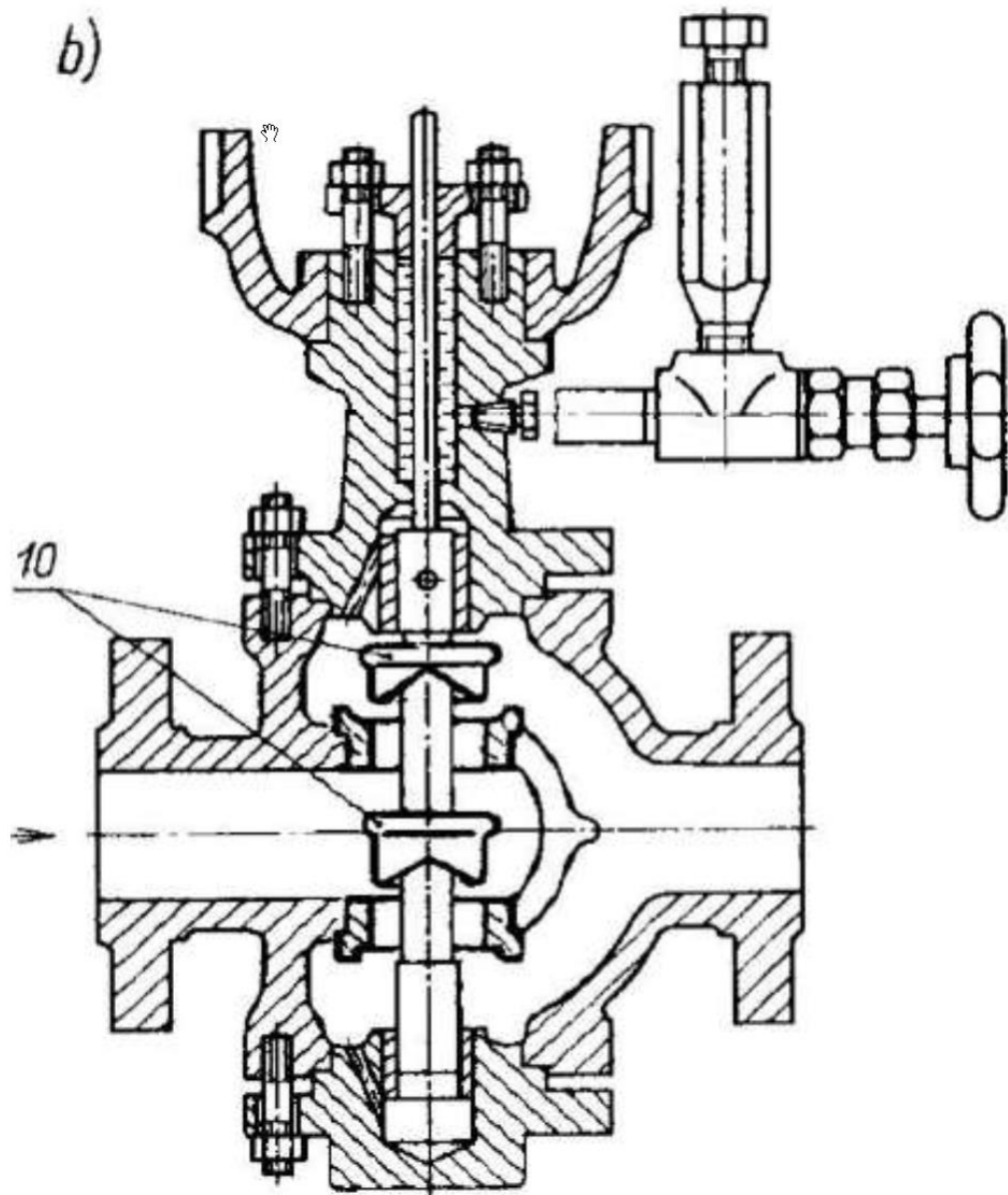
Zawory

Rys. Przekrój zaworu regulacyjnego jednogniazdowego: 1 - korpus, 2 - gniazdo, 3 - grzybek, 4 - prowadnica dolna, 5 - prowadnica górna, 6 - dławnica, 7 - wrzeciono, 8 - część korpusu siłownika, 9 - smarownica [2]

Zawory

Rys. Przekrój zaworu regulacyjnego dwugniazdowego: 10 - podwójny grzybek [2]

Zawory

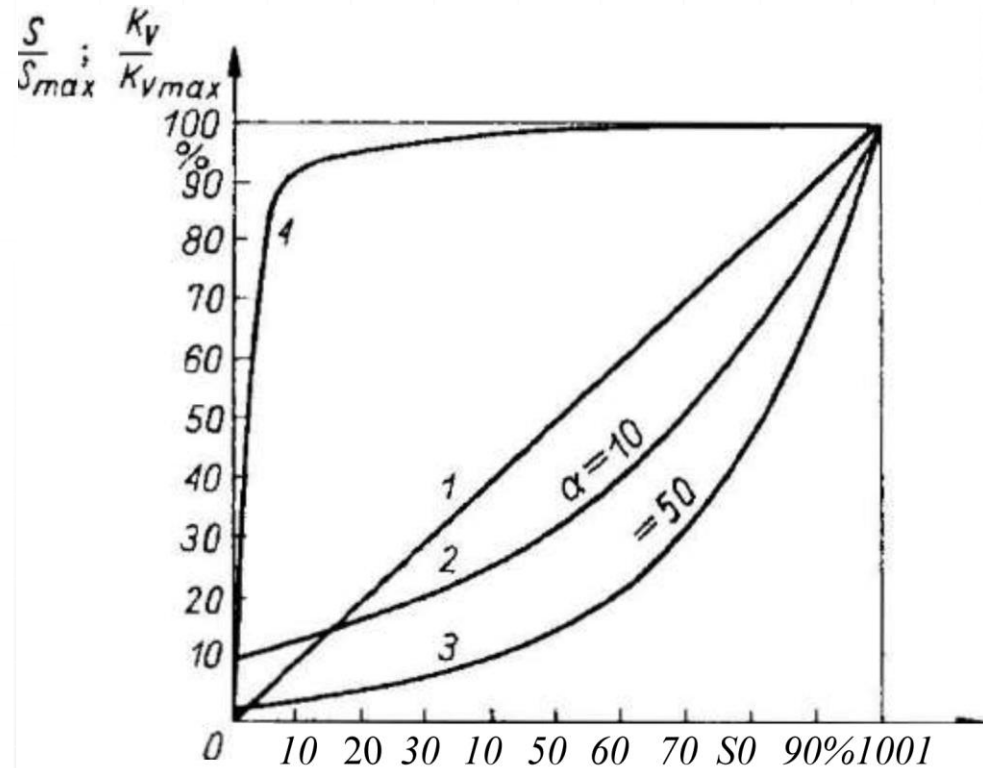

Rys. Wygląd zewnętrzny zaworu regulacyjnego [3]

Charakterystyki zaworów

$$Q = K_v \sqrt{\frac{\Delta p}{\rho}}$$

Q = strumień (m^3/h), K_v = współczynnik normalny przepływu (m^3/h), Δp = spadek ciśnienia na zaworze ($\text{kPa}/100$), ρ = gęstość płynu (g/cm^3)

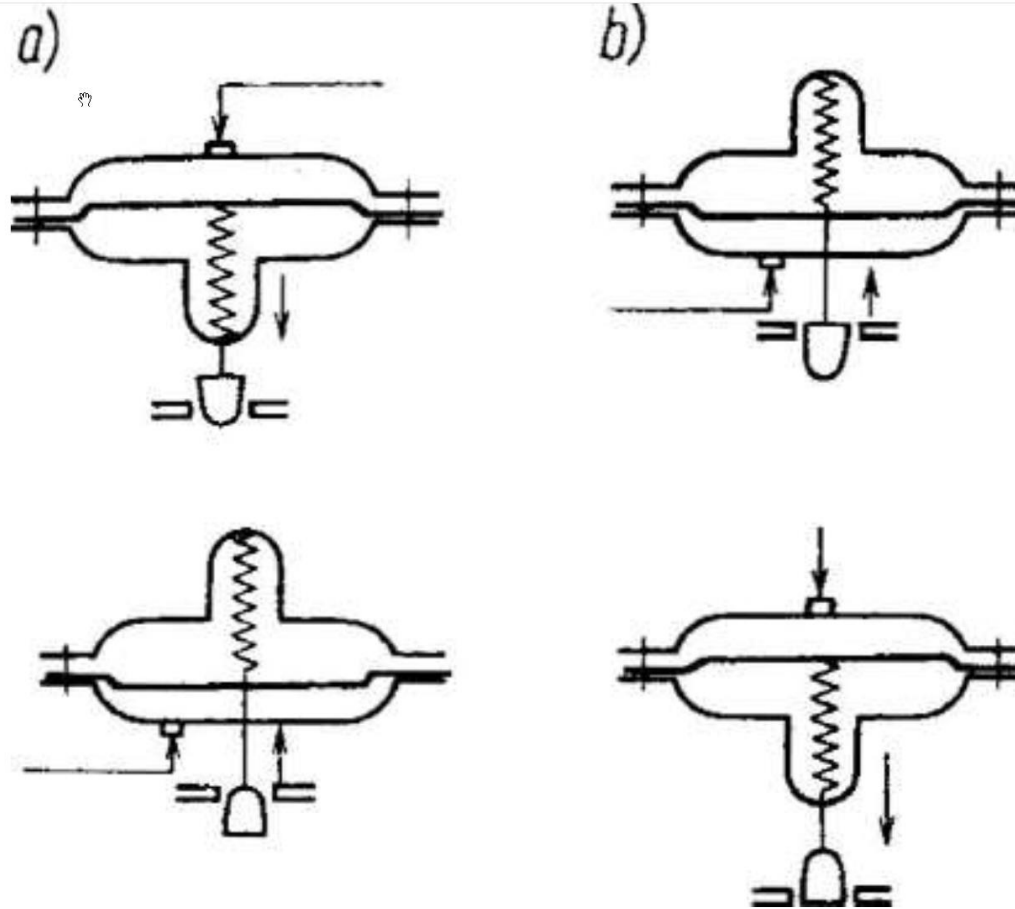
Rys. Charakterystyki otwarcia zaworu:

1 - liniowego,

2, 3 - stałoprocentowego,

4 - szybko otwierającego [2]

Zawory z siłownikiem

Rys. Schemat połączenia siłownika pneumatycznego membranowego z zaworem:
a) ciśnienie zamyka; b) ciśnienie otwiera [2]

Literatura

[1] Stamatiios Manesis, George Nikolakopoulos, *Introduction to Industrial Automation*, Taylor & Francis Group, 2018

[2] Jerzy Kostro, Elementy, urządzenia i układy automatyki, WSiP, Warszawa, wydanie dziewiąte (2007)

[3] Domena publiczna